

Poradniki savoir-vivre'u dawniej i dziś. Etykieta komunikacyjna

Bibliografia:

- Źródło: Jan Kamyczek, *Grzeczność na co dzień*, 1969, s. 147–150.
- Źródło: Mieczysław Rościszewski, *Zwyczaje towarzyskie. Podręcznik praktyczny dla pań i panów*, Warszawa 1928, s. 96–97.
- Źródło: Tomasz Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Warszawa 2015, s. 405–406.
- Źródło: Małgorzata Marcjanik, *Polska grzeczność językowa*, Kielce 1997, s. 274.

Poradniki savoir-vivre'u dawniej i dziś. Etykieta komunikacyjna

Kobieta nakrywa świąteczny stół
Źródło: pixaby, domena publiczna.

Zasady dobrego wychowania kojarzą się z uprzejmością, grzecznością, taktem, dobrymi manierami, *bon tonem* czy *savoir-vivre'em*. Obejmują zbiór określonych reguł zachowania, które są aprobowane przez pewną społeczność. Reguły te pełnią ważną funkcję w kształtowaniu relacji międzyosobowych. Dlatego od dawna pisano różne poradniki *savoir-vivre'u*, które miały dawać wskazówki, w jaki sposób być kulturalnym i życzliwym wobec innych osób. Czy obecnie dobre wychowanie jest czymś ważnym? Po czym poznać kulturalnego człowieka? Czy język, jakim się posługujemy stanowi o relacjach z innymi ludźmi?

Aby zrozumieć poruszane w tym materiale zagadnienia, przypomnij sobie:

- znaczenie pojęć *bon ton* i *savoir-vivre* na podstawie definicji zamieszczonych poniżej i wskaż różnice między nimi;
- sporządź listę dziesięciu zachowań, które według ciebie są nieuprzejme.

Definicja: bon ton

(fr.), [czyt. bą tą] *przest.* albo *żart.* dobry ton, nienaganny sposób bycia, właściwe zachowanie się

Definicja: savoir-vivre

[czyt. sawuar wiwr] znajomość zwyczajów i form towarzyskich, reguł grzeczności

Zachowania kulturalne i niekulturalne

Ćwiczenie 1

Źródło: Learnetic S.A, licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 1

Wybierz z ćwiczenia pierwszego dwa przykłady niekulturalnych zachowań językowych i uzasadnij, że naruszają one godność odbiorcy komunikatu.

Poradniki *savoir-vivre*'u dawniej

Poradniki *savoir-vivre*'u stanowią zbiór praktycznych rad udzielanych z różnych okazji. Zwykle pouczają, w jaki sposób zawierać znajomość, jak uprzejmie się witać i żegnać, jak odpowiednio zachowywać się w domu lub w miejscach publicznych (np. w szkole, pracy, kawiarni, pociągu, kinie lub teatrze), jak się ubrać, gdy wybieramy się do kogoś z oficjalną wizytą, kiedy zwracać się do kogoś per 'pan' i 'pani'. Dawne poradniki są pamiątką wcześniejszych zachowań grzecznościowych, które często przestały powszechnie obowiązywać. Jak wynika z tego krótkiego wywodu, kulturalne zachowanie dotyczy także języka i odnosi się do jego użytkowników. Oznacza poprawne używanie form językowych, czyli zgodnych z normą językową. Wiąże się także z estetyką i etyką językową.

Zwyczaje towarzyskie

Odpowiednie zachowanie w towarzystwie dotyczy m. in. właściwego wypowiedzenia się w określonych sytuacjach, adekwatnego do okoliczności, celu wypowiedzi, intencji nadawcy i tego, kim są odbiorcy. W pierwszej połowie XX wieku jednym z ważnych poradników dobrych manier stały się *Zwyczaje towarzyskie. Podręcznik praktyczny dla pań i panów* Mieczysława Rościszewskiego. Jak twierdzi autor: 'etykieta potarana, pożółkła, z cerami na łokciach i z łatami na dziurach, przeżyła się i zdiadziała'. Poradnik zawiera: 'Wypróbowane wskazówki zgodnego pożycia z ludźmi w stosunkach poufnych i [ceremonjalnych](#) oraz [przystojnego](#) zachowania się w domu, w salonie, w teatrze, w sklepie, na ulicy itp. Dobry ton w wojsku i na urzędzie; obowiązki obywatelskie młodzieży [płci obojej](#); dobry ton w związkach i stowarzyszeniach, w rodzinie i wśród obcych, w biedzie i w dostatku'.

” Mieczysław Rościszewski

Zwyczaje towarzyskie. Podręcznik praktyczny dla pań i panów

Te słówka 'dziękuję i przepraszam' winny być wpajane w dzieci od ich maleńkości, one bowiem jedną miłość i szacunek ludzi. [...] 'Dziękuję i przepraszam' należy wpajać w dzieci przy ich wzajemnym stosunku pomiędzy sobą. 'Ach jakaś ty dobra, jak ja ci serdecznie dziękuję'. 'Ach mój braciszku, jakże ja cię serdecznie przepraszam i [wierzę](#), że nie chciałem...! Oto zdanka, spotykane wśród rodzeństwa, doskonale [wpółdziałają](#) ich miłości wzajemnej i delikatności postępowania. Zwłaszcza chłopcy powinni okazywać zawsze najwyższą grzeczność dla dziewczątek; na to trzeba zwracać baczną uwagę.

Natomiast z gruntu [fałszywem](#) jest mniemanie, że dzieci muszą stanowić najpierwsze osoby w domu rodzinnym. Często się zdarza, że do nich wyłącznie zbyt czuli rodzice stosują wszystko. Dzieciom przy stole podaje się przed ojcem i przed starszymi, a wszystko co złego robią, [zwała się na karb](#) dzieciństwa. Następstwem jest fakt, że dzieci nabierają miłości własnej i że uważając się za pierwsze osoby w domu,

zaczynają lekceważyć rodziców. Odwrotnie, zbyt wielka surowość w postępowaniu z dziećmi oddziałuje na nie w sposób nadzwyczaj szkodliwy i niekorzystny. [...]

Dziecko od maleńkości ma się ładnie kłaniać, dziękować i przepraszać we właściwych okazjach. Wchodząc do mieszkania, dzieci od lat dziesięciu winny zawsze przepuszczać naprzód matkę i dorosłych. Dzieci przy stole już od lat siedmiu powinny zachowywać się jak najgrzeczniej, nie kłaść się na stole, nie podierać się, nie rozwalać się na krzesła, nie zakładać nogi na nogę, nie pluć, nie chrząkać, nie śpiewać, nie gaworzyć zbyt głośno i śmiało.

Źródło: Mieczysław Rościszewski, *Zwyczaje towarzyskie. Podręcznik praktyczny dla pań i panów*, Warszawa 1928, s. 96–97.

Ćwiczenie 2

Określ, w jaki sposób tzw. dobre wychowanie odzwierciedla się w języku.

Ćwiczenie 3

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Grzeczność na co dzień

Jan Kamyczek, a właściwie Janina Ipohorska, dziennikarka i malarka pisząca pod różnymi pseudonimami, wydała w 1955 roku poradnik pt. *Grzeczność na co dzień*.

Etykietę zdefiniowała jako 'zbiór form zachowania się, wyrażających zgodę na życie w społeczności'.

Zdjęcie okładki poradnika, własność prywatna
Źródło: Aneta Żurek, tylko do użytku edukacyjnego.

” Jan Kamyczek

Grzeczność na co dzień

Rozmowy

O czym rozmawiać z kimś dopiero co poznanym albo mało znajomym w sytuacji, w której milczeć nie wypada? Zgadliście, o pogodzie. Jest to temat dotyczący każdego człowieka, a jednocześnie całkiem bezpieczny, bezkonfliktowy. Mało ciekawy? To prawda. Ale niekoniecznie trzeba się silić z punktu na tematy ciekawe. Nawet czasem wyszłoby to pretensjonalnie. Ważniejsze jest, żeby być naturalnym niż interesującym.

Na początku unikać uwag personalnych, pytań o prywatne sprawy partnera oraz własnych osobistych zwierzeń. Gdy temat pogody będzie już wyczerpany, można przejść na inny temat, na przykład telewizję, wiadomości w gazecie, sport. W końcu znajdzie się temat, który obu rozmówców pasjonuje.

Dyskutowanie stanowi osobną sztukę. [...] Dyskusja – choćby na drażliwy temat – nie przerodzi się w kłótnię, jeśli dyskutanci będą tylko bronić swojego stanowiska, a nie określać krytycznie stanowiska przeciwnika, podciągając je pod niekorzystną kategorię. Powiedzenie, 'tak jak ty rozumują prymitywy', musi wywołać awanturę. Prowadzi do niej również każde zdanie zaczynające się od 'ty w ogóle'.

W rozmowie towarzyskiej nie powinny padać zwroty:

- to nieprawda,
- co?
- pan się myli,
- pan się niejasno wyraża.

Zamiast tego można przecież powiedzieć:

- a mnie się wydaje, że...
- przepraszam, nie dosłyszałem,
- chyba jednak tak nie jest,
- niezbyt dobrze pana zrozumiałem.

Człowiek dobrze wychowany mało mówi w towarzystwie o sobie, o swoich osobistych sprawach, stosunkach w swoim zakładzie pracy, swoich kłopotach, swoich dzieciach, swoich chorobach, przyzwyczajeniach, gustach. Nie opowiada bez koniecznej potrzeby, co robił od rana. Uważa, że te tematy nie interesują zebranych.

[...] Zwłaszcza w małym gronie nie wypada rozmawiać o czymś, o czym część towarzystwa lub choćby ktoś jeden nie ma pojęcia. Jest to niegrzeczne. Nie wypada też, by w obecności innych osób zgrana paczka rozmawiała ze sobą szyfrem (powiedzonka, aluzje) zrozumiałym tylko dla wtajemniczonych.

Nie wypada prowadzić rozmów na boku ani szeptem, jeśli towarzystwo nie przekracza siedmiu osób, nie wypada również rozmawiać w obcym języku przy ludziach, którzy języka tego nie znają.

[...] W ogóle dorosłym osobom nie robi się żadnych uwag. Co innego wśród młodzieży. Młodzi mogą się nawzajem poprawiać i udzielać sobie lekcji dobrego wychowania, oczywiście przyjaznym tonem, bez wyższości. Można powiedzieć po koleżeńsku: 'nie jedz tak głośno, bo to nie wypada', 'nie kładź noża do ust', 'nazwisko tego autora wymawia się: *Kokto*', albo 'zmiłuj się, nie siąkaj nosem, jakbyś grał na trąbie', albo nawet 'byłbyś już całkiem fajny, gdybyś się mył', ale trzeba to robić na wesoło, mimochodem, bez nacisku, bez tragedii.

Źródło: Jan Kamyczek, *Grzeczność na co dzień*, 1969, s. 147–150.

Niegdyś powszechnym zwyczajem w Polsce było całowanie kobiet w rękę na powitanie. Popularne były także pewne zwroty, formy językowe, które wyszły z użycia bądź są coraz rzadziej stosowane, np. zwracanie się do osób starszych, nawet rodziców czy dziadków w trzeciej osobie.

Źródło: Daniel Chodowiecki, 1773, domena publiczna.

Ćwiczenie 4

Źródło: Learnetic S.A, licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 2

Określ, które uprzejme zachowania przywołane w tekście dziwią cię, śmiesz lub wydają się już przestarzałe, czyli [trącą myszką](#). Uzasadnij swoje zdanie.

Współczesne poradniki *savoir-vivre*'u

Nowoczesne poradniki *savoir-vivre*'u omawiają różne sfery kulturalnego życia. Kierowane są zarówno do dzieci, nastolatków, jak i dorosłych (np. dyplomatów, biznesmenów, eleganckich kobiet i mężczyzn). Uczą, w jaki sposób zachować dobre maniery w epoce nowych mediów. Ich autorzy odwołują się także do sfery języka. Definiują wzorce językowych zachowań grzecznościowych stosowanych w określonych sytuacjach komunikacyjnych.

Ciekawostka

Poradnik dla dyplomatów i nie tylko

Aby być dyplomata, niekoniecznie trzeba pracować w instytucjach państwowych. Na co dzień można się zachowywać kulturalnie i [taktownie](#) oraz zjednywać sobie więcej osób. Tomasz Orłowski, dyplomata i autor książki *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta*, zapoznaje nas z różnymi sekretami polskiej etykiety.

” Tomasz Orłowski

Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością

Przy stole

Nakryciem (ang. *cover*, franc. *couvert*) [czyt. kower, kuwer] nazywa się zarówno zestaw talerzy, sztućców i kieliszków przygotowanych dla jednej osoby, jak i przeznaczone dla niej miejsce przy stole. Dlatego bardziej elegancko jest mówić o 'obiedzie na 50 nakryć' niż na 50 osób. Miejsce na nakrycie dla każdej osoby powinno liczyć około 60 cm szerokości, by sąsiedzi czuli się swobodnie. Pośrodku, w odległości 2 cm od krawędzi stołu, umieszcza się porcelanowy lub srebrny duży talerz (ang. *presentation plate*, franc. *assiette de présentation*) [czyt. prezentejszon plejt, asiet dy presentacjon] o średnicy około 28 cm (10,5 cala), który służy jako podstawa pod talerz do głównego dania. Pozostaje na stole przez cały czas posiłku, aż do deseru, lecz stawiane na nim talerze wynosi się po każdym zakończonym daniu.

[...]

Po lewej stronie talerza, w oddaleniu od krawędzi stołu, czyli powyżej, patrząc na stół z lotu ptaka, ustawia się niewielki talerzyk na pieczywo o średnicy do 16 cm, czyli 6,5 cala (ang. *bread and butter*

plate, franc. *assiette à pain*) [czyt. bred end bater plejt, asiet u pę]. Umieszcza się na nim porcję masła i pieczywa oraz nóż do masła.

Na lewo od talerza kładzie się widelec (lub widelce), który może zarówno – według zwyczaju francuskiego – dotykać zębami stołu, jak i z angielska – być skierowany w górę. W Polsce stosujemy najczęściej sposób angielski. Po prawej stronie kładzie się łyżkę i noże, zawsze ostrzami do wewnątrz, czyli w stronę talerza. Jeśli przewiduje się podanie owoców morza (ang. *seafood*, franc. *fruits de mer*) [czyt. sifod, fruit di mer], widelec do ostryg, ślimaków lub homara powinien znaleźć się również po prawej stronie.

[...]

Kolejność używania sztućców wyznacza sposób ich ułożenia. Zaczyna się zawsze od zewnętrznych, a kończy na leżących najbliżej talerza. Jest to najwygodniejsza wskazówka dla gości, jak się nimi posługiwać. Sztućce do deseru można umieszczać powyżej talerza. Jest jednak również praktykowane, że nie kładzie się ich wcześniej na stole, lecz wnosi się je z talerzykami deserowymi dopiero po zakończeniu głównego dania.

Serwetkę (ang. *napkin*, franc. *serviette*) [czyt. napkin, serwiet] złożoną w trójkąt kładzie się na lewo od talerza, lecz można go też nią przykryć.

Źródło: Tomasz Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Warszawa 2015, s. 405–406.

Zachowania kulturalne i niekulturalne

Polska grzeczność

Polska grzeczność jest zróżnicowana językowo. Mówi się o etykiecie oficjalnej i nieoficjalnej. Inaczej zwracamy się do osób starszych, inaczej do rówieśników. Nasza grzeczność zależy również od stopnia zażyłości rozmówców, ich płci, statusu społecznego lub zawodowego czy sytuacji komunikacyjnej. Zachowania grzecznościowe wynikają z przyjętych i aprobowanych społecznie norm. Na etykietę składają się elementy językowe i niejęzykowe. Są one poprawnie odczytywane w danej kulturze. Obecnie etykieta znacznie się upraszcza. Zaczyna dominować 'grzeczność kultury konsumpcyjnej' czy 'grzeczność komputerowa'. Zachowujemy na co dzień minimalną dawkę uprzejmości. Zbyt łatwo przechodzimy na 'ty' w kontakcie oficjalnym (co widać na przykład w programach telewizyjnych), przeważa słownictwo potoczne i wulgarne. Nie tylko wśród młodszego pokolenia panuje moda na luz, bylejakość, pozerstwo, lecz również wśród dziennikarzy i polityków.

Wiele uprzejmych zachowań wypływa ze specyfiki polskiej kultury, jak na przykład zachęcanie do jedzenia przy stole. W Polsce ważną wartością jest gościnność i serdeczność, dlatego zazwyczaj goście wychodzą bardzo najedzeni czy wręcz przejedzeni. Gospodarzom nie wypada nie zachęcać do wzięcia dodatkowej porcji obiadu, natomiast gościom wypada raz odmówić, ale potem zgodzić się na dokładkę.

Wskazówka

Polska etykieta językowa opiera się na dwóch podstawowych zasadach. Za nadrzędne normy grzecznościowe uważa się okazywanie szacunku oraz życzliwości partnerowi rozmowy (tj. przejawianie zainteresowania sprawami ważnymi dla rozmówcy).

Polecenie 3

W poniższe tabele wpisz minialogi – jeden oficjalny, drugi nieoficjalny – w których wystąpią różne osoby. Proszę określić, do jakiego adresata mają odnosić się teksty oficjalne, a do jakiego nieoficjalne.

Powitanie

Podziękowanie

Przeprosiny

Polecenie 4

Odwołując się do przytoczonego poniżej tekstu Małgorzaty Marcjanik o modelu uprzejmego Polaka, ustal, czy utożsamiasz się z takim opisem. Uzasadnij swoje zdanie.

” Małgorzata Marcjanik

Polska grzeczność językowa

Jest to mianowicie taka osoba, która swoim zachowaniem daje partnerowi do zrozumienia, że jest on dla niej osobą ważną (ważniejszą od innych). Partner jest ponadto osobą godną podziwu, dla której wiele dobrych rzeczy osoba stosująca działania grzecznościowe chciałaby zrobić, wiele przewinień byłaby skłonna jej wybaczyć, chętnie przebywałaby w jej towarzystwie, często (niemal bez przerwy) o niej myśli oraz przeżywa wraz z nią zdarzenia dla niej dobre i złe. Osoba stosująca działania grzecznościowe komunikuje też swoim zachowaniem, że jest pod wieloma względami gorsza od partnera, a w życiu wie dzie jej się średnio (ani szczególnie dobrze, ani szczególnie źle).

Źródło: Małgorzata Marcjanik, *Polska grzeczność językowa*, Kielce 1997, s. 274.

Polecenie 5

Wyjaśnij, jak rozumiesz poniższe cytaty.

- 'Grzeczność jest jak poduszka powietrzna: niby nic w niej nie ma, a jednak z nią wygodnie' (Ralph Emerson),
- 'Grzeczność nie jest nauką łatwą ani małą' (Adam Mickiewicz).

Ciekawostka

Światowe maniery

Dobre maniery obowiązują na całym świecie, są jednak odmienne w różnych jego częściach. Łatwo więc popełnić [gafę towarzyską](#), jeśli się nie zna reguł, które obowiązują w danym kraju. Kiedy spotykają się dwie osoby z różnych kultur, nie tylko mówią różnymi językami, ale i mają odmienne zwyczaje. Mówienie wspólnym językiem (np. angielskim) nie wystarczy, by się nawzajem porozumieć i w dodatku nie obrazić czymś swojego rozmówcy. W niektórych krajach kładzie się nacisk na to, co się mówi (np. w Szwajcarii i Niemczech), w innych ważna jest komunikacja niewerbalna i sytuacja, w jakiej odbywa się rozmowa (tak jest np. w krajach arabskich i śródziemnomorskich).

Zadaniowo

Polecenie 6

Źródło: Learnetic S.A, licencja: CC BY 4.0.

Źródło: zpe.gov.pl, licencja: CC BY 3.0.